

NAŠI ZAPISKI.

SOCIALNA REVIVA.

Št. 3. (marec.)

LETO VIII.

VSEBINA:

F. L. TUMA: DELAVSKO ZAVAROVANJE NA NEMŠKEM. —
I. SKERBIČ: CENTRALIZEM. — *Prof. dr. K. GLASER*: PRE-
VODI IN PREVAJALCI SHAKESPEARA. — *AS.*: BESEDA O
SLOVESKI DRAMI. — *PREGLED*: NAŠE ŽENSTVO. — BI-
OLOŠKI. — *PETER BEZRUČ*: MARYČKA MAGDONOVA.

UREDNIK IN IZDAJATELJ: Dr. ANT. DERMOTA V GORICI.

- - - LASTNIK: KONZORCIJ NAŠIH ZAPISKOV. - - -

V GORICI 1911.

TISKA: „GORIŠKA TISKARNA“ A. GABRŠČEK.

Naši Zapiski izhajajo vsakega 1.
v mesecu.

Naročnina : Za Avstro - Ogrsko
za vse leto 5 K s poštnino vred,
za pol leta in za četr šteta so-
razmerno ; za Nemčijo 5 K 80 v.,
za ostale države 6 K 40 v. —
Posamezna številka 42 v.

Rokopisi in časopisi v zameno
naj se pošiljajo na uredništvo,
naročnina in reklamacije pa na
upravo Naših Zapiskov v Gorici.

NB! Prihodnja številka „N. Z.“ bo dvojna — za april in
maj. Izide 1. maja. Pošljemo jo le naročnikom.

Uredništvo in uprava.

F. L. TUMA:

Delavsko zavarovanje na Nemškem.*)

III. Bolniško zavarovanje. Vzlic bolezni je mogoče zavarovancu opravljati svoj posel. Zato razločuje bolniško zavarovanje dva posebna slučaja, v katerih priskoči svojemu članu na pomoč: bolezen kot tako in pa z njo združeno nezmožnost za zaslužek. Za bolezen smatra tisto anormalno patološko stanje človeškega telesa, ki se izraža ali v potrebi posebnega lečenja ali v nezmožnosti zaslužka. Koli za kako bolezen torej ne zadostujejo. Če nastopi bolezen vsled krivde člana ali ne, zavarovanje ne vpraša, razen v takem slučaju, kjer je oškodoval blagajno s pregreškom, zaradi katerega preti kazenski zakon z izgubo meščanskih častnih pravic, ali si je nakopal bolezen namenoma in nalašč, ali pa jo je iztaknil pri samolastnem vdeleževanju tepežev, pretepanja ali v pijanosti. Največ za dobo enega leta mu morejo odtegniti v takem slučaju vsako bolniščino, a samo v denarju, ne pa tudi lečenja in zdravil.

Bolezen smatrajo kot pričeto tedaj, kadar je njeno patološko stanje tako, da je treba zdravniške pomoči. Merodajno torej ni, če so obolelega lečili ali ne. Nadalje tedaj, kadar člana prikrati na zaslužku. Novo bolezen pa računajo, kadar ni bilo med tem nobenega lečenja ali nobene prikratbe na zaslužku. Važno je, da se pojavi bolezen ob času, ko je bil član na delu. Če izstopi kdo danes iz dela in oboli jutri, nima zanj blagajna nobene brige. Izjema velja za dobo treh tednov za tiste, ki so bili že najmanj tri tedne zavarovani, in samo v slučajih, da jim res ni bilo mogoče dobiti v tem času nobenega postavno dovoljenega meznega dela.

Drugi primer, v katerem posluje zavarovalnica, je nezmožnost za zaslužek, kadar nastopi kot posledica bolezni. Kdor zaradi starosti ne more služiti, spada drugam; enako v bistvu tudi vsaka vsled nezgode se pojavljajoča nezmožnost. Potrebno je, da je oboleli član popolnoma nezmožen; delno nezmožne pozna

*) Cf. Naši Zapiski VII. 321 sl.

samo nezgodno zavarovanje. Za nezmožnega velja, kdor si v svojem ali v sorodnem poklicu ne more ničesar prislužiti. Če je nevarnost, da se mu ta položaj poslabša, govore o popolni nezmožnosti. (Invalidnost za svoj poklic.)

Kdo je zavarovan in po kakšni pravici? Razločevati imamo pred vsem šestero odločilnih faktorjev: državni zakonik, državni kancelar, zvezni svet (Bundesrat), deželne postave, posebno pravila posameznih blagajn in občinski statut, oziroma statut zveze raznih komun. Poleg tega sta dva vidika: prisilno ter prostovoljno zavarovanje. Delavec je, kdor udinja redno svojo telesno moč proti običajni odškodnini, bodisi v obliki mezde, ali plače, ali taktjem, napitnine, naturalij itd. Sem štejejo različne, delavcem socialno in gospodarsko sorodne stanove.

Glavna naloga pripade državnemu zakonu iz l. 1884, v odločilni premembi z dne 10. aprila 1892 in s premembami l. 1900 in 1903. Po teh postavah je zavarovan vsak delavec na sploh, brez ozira na visokost zaslužka; vsi obratni uradniki, delovodje in tehniki, dokler ne doseže njih dnevni zaslužek $6\frac{2}{3}$ M ali letnih 2000 M; trgovski nastavljenjci in vajenci, nastavljenjci pri odvetnikih, notarjih, sodnijskih izvrševalcih, bolniških in poklicnih zavarovalnicah, dokler služijo dnevno manj kot $6\frac{2}{3}$ M ali letno manj od 2000 M. Izrecno so izvzeti nastavljenjci in praktikantje v lekarnah, služinčad ter vse poljedelsko in gozdarsko osebje; z letom 1909 počenši tudi vsi tisti, ki stoje v vojaških, državnih, deželnih in občinskih službah s pogojem, da dobivajo svojo plačo tudi v slučaju bolezni, oziroma jim je zagotovljena pokojnina ali čakarina.

Ta krog je mogoče izdatno razširiti, in sicer so po zakonu kompetentni v to predvsem statuti posameznih občin oz. komunalnih zvez. Zavarovanje morejo razširiti za neredne delavce, t. j. take, ki opravljajo mezдно delo samo mimogrede ali začasno; za občinske nastavljenjce, ki po osrednjem zakonu nimajo te pravice oz. dolžnosti kakor cestni pometači, ognjegasci; za rodbinske člane, ki delajo n. pr. v očetovem obratu brez običajne delavske pogodbe; za samostojne obrtnike z omejenim delokrogom (Hausgewerbetreibende), ki opravljajo obrtne posle sicer doma v svojem prostoru, a po naročilu in na račun drugih obrtnikov; končno za poljedelske in gozdarske delavce in obratne uradnike. Ista pravica gre deželam. Tako so ukazale južne zvezne države n. pr. zavarovanje služinčadi. Stare deželne zavarovalnice so ohranjene v toliko, kolikor ne zahtevajo višjih prispevkov in ne dajejo manjših izplačil od državnih. Državni kan-

celar ali zvezni svet moreta odrediti tudi zavarovanje vseh nestalnih delavcev, kar se je zgodilo za časovne najemnike pri pošti in telegrafu.

Z druge strani se je mogoče pod gotovimi okolnostmi bolniškega zavarovanja oprostiti in sicer na predlog delavca samega ali delodajalca v sporazumljenju s predsedništvom ali upravo dotične bolniške blagajne. Kot druga in zadnja instanca posluje pri tem državni zavarovalni urad v Berlinu, na čigar organizacijo zadenemo prilično.

Za oproščenje morejo prositi pred vsem taki pohabljeni, ki so le deloma zmožni za zaslužek, če se sporazumejo s pristojnim uradom za podporo revežev. Ta izjema je dovoljena vsled tega, ker bi se drugače polinvalidnemu delavcu prav lahko zgodilo, da ga ne vzame noben podjetnik na delo, ker si noče napravljati zaradi njega sitnosti in stroškov. Potem delavci, ki imajo tako pravno pravico do bolniške podpore neposredno od svojega gospodarja, ki jo morejo ob potrebi tudi iztožiti in s pogojem, da dosega ta terjatev vsaj znesek, ki ga izplačujejo občinske blagajne. Toda če priglasi tak delodajalec svojega delavca sam pri blagajni, se delavec ne more več odtegniti. Ravno tako more osrednji zavarovalni urad ta suspenz vsak hip uradoma preklicati iz lastne iniciative ali na predlog delavca, če postane solventnost podjetnika dvomna.

Na predlog delodajalca je mogoče oprostiti vse vajence v obrtih in trgovinah, če jim garantira podjetnik po pogodbi brezplačno zdravljenje ali oskrbo v bolnici na lastne stroške za dobo 26tih tednov; vse osebe, ki jih imajo drugače na glavi dobrodelni javni zavodi, kakor delavske kolonije itd. ter vse poljedelske in gozdarske uslužbence.

Posebno poglavje tvori prostovoljno zavarovanje in sicer moramo razločevati pri tem poleg vstopa še nadaljevanje. Vstop je dovoljen na podlagi zakona vsej služinčadi, ali samo k občinskim blagajnam, in vsem nestalnim delavcem, ki služijo manj kot 2000 M na leto in so zaposleni v obratih, ki so drugače dolžni zavarovanja. Avtonomna pravila blagajnic morejo dovoliti pristop vsem osebam, ki služijo na leto pod 2000 M, kakor mali obrtniki, postrežčki. Pri občinskih in krajevnih blagajnicah more biti prostovoljni pristop zavisen od uspeha zdravniške preiskave kompetentov. Do nadaljevanja ima pravico vsakdo, če zadosti naslednjim pogojem: po zakonu ne pripade nobeni drugi zavarovalnici; prispevke plačuje dotičnik sam in iz svojega; svoj namen naznani predsedniku tekom prvega tedna ali plača v tem

času že svoj prispevek; biva kot član občinske blagajnice še nadalje v tej občini ali če tudi prej ni tu stanoval, ostane vsaj v okraju, kamor je pripadal njegov obrat, kot članu krajevnih blagajnic zadostuje, da ostane v državnih mejah.

Kdaj se pričenja injenja zavarovanje? Prisilno zavarovanje se pričenja odnosno neha s tistim hipom, ko nastopijo odnosno prenehajo postavni pogoji brez ozira, če izpolnjujeta oba dela, delavec in podjetnik, svoje dolžnosti ali jih pa zanemarjata. Pri prostovoljnem zavarovanju se pričenja zavarovanje z ustno ali pisмено izjavo. Ni treba nikake pogodbe, nikakega dogovarjanja in blagajna tudi načeloma kompetentov ne more izbirati in odklanjati, razen če je dotičnik bolan že pri svojem vstopu. Jjenja se pa, kadar prijavi svoj izstop ali ostane na doneskih pri občinski blagajni za en, pri vseh ostalih za dva zaporedna tedna na dolgu.

Proti bolezni zavarujejo posebne blagajnice, in sicer jih pozna nemško socialno zavarovanje za leto 1908 vseh skupaj 23.214 z izjemo rudarskih (okolu 200), ki spadajo pod deželno zakonodajo in jih centralni urad ne izkazuje v svojih uradnih izveštjih. Po njih bistvu jih delimo v sedem vrst: krajevne, obratne ali tovarniške, stavbene, združne, rudarske, prostovoljno pomožne in občinske bolniške blagajne.

Izmed teh so za naša razmotrivanja najzanimivejše krajevne blagajnice, ki tvorijo približno 20% (1908: 4741) izmed vseh. So korporacije delavcev z značajem pravne osebe. Delodajalci torej niso njih člani, ali v zvezi temu jim je dovoljena soudeležba pri upravi. Upnikom jamči le društveno premoženje. V svrhu potrebne kontrole so lokalno omejene na posamezne občine odnosno na več občin ali tudi komunalnih zvez. Ustanovljene so ali za vsako obrt posebej, kakor krojači, mizarji ali za obrtne skupine, kakor tovarniška, obrtna produkcija v ožjem smislu.

Ustanoviti jih morajo prizadete občine. V ta namen je treba najprej sestaviti avtonomna pravila. Po sebi je občina upravičena za ustanovitev, če znaša skupina delavcev, ki naj pripadajo namišljeni blagajni, vsaj 100 ali več; dovoljena ji je ustanovitev s privolitvijo višje upravne oblasti, ki se izkuša najprej prepričati, če obeta nova blagajna res uspevati; primorana je k ustanovitvi na predlog delavcev samih v slučaju, da se jih je od teh izrekla vsaj polovica za novo blagajno in ta relativna polovica mora dosežati vsaj absolutno višino 100 glasov.

Blagajno zapro ali razpusté le na ukrep višje upravne oblasti v sledečih slučajih: pri običajnih krajevnih bolniških blagajnah za eno občino na predlog občine s privoljenjem občnega

zboru; pri blagajnicah, kjer je združenih več obrti, na predlog občnega zbora s privoljenjem občin; pri blagajnicah za več občin na predlog ene izmed teh občin s privoljenjem občnega zbora. Morajo jo razpustiti oz. zapreti v dveh slučajih: kadar pade število njenih članov trajno pod 50, ali kadar ne more več gmotno uspevati.

Organizacija se opira na omenjeni statut t. j. avtonomna pravila, po katerih posluje zavarovalnica. Za njegovo sestavo je poklicana v prvi vrsti občina s sodelovanjem delavcev, delodajalcev ter končnim privoljenjem višje oblasti. Obsegajo vse posebne norme razen tistih, ki so predpisane po zakonu n. pr. prebitek je naložiti pupilarno. Uradniki jamčijo članom kakor varuh varovancu, obračun je treba sklepati vsako leto, nabirati se mora rezervni sklad za izredne slučaje (epidemije) s tem, da odračuna zanj vsako leto deseti del vseh doneskov, dokler ne doseže povprečnih letnih potrebščin zadnjih treh let, a nikoli ne sme presegati skupnih izdatkov za dve leti, v katerem slučaju se ali znižajo doneski ali povišajo izplačila.

Uprava je v rokah predsedništva in občnega zbora. Predsedništvo sestoji iz delavcev in delodajalcev s pridržkom, da morejo imenovati slednji tudi svoje zastopnike in da ne smejo v celem tvoriti več kot eno tretjino. Najmanj dve tretjini predsedništva je vedno v rokah delavcev. Predsedstvo zastopa blagajno pred sodnijo kakor izven sodnije in skrbi za tekoče opravke. Njegovi člani so odgovorni za redno poslovanje prav tako kakor varuh varovancem. Svojo nalogo opravljajo kot častno službo brez plačila. Povrnejo jim le gotove izdatke in odškodujejo jih za izgubljeni zaslužek. Izvolitvi se morejo odtegniti samo v slučajih, v katerih se more odtegniti tudi varuh svojemu poklicu. Za kazen za hud prestopok jih more nadzorna oblast odstaviti ali celo kaznovati z globami. Članom predsedništva, ki porablajo zaupani denar v svoj osebni prid, je naložena za kazen obrestna mera po 8 do 10%.

Druga upravna skupina je občni zbor, na katerem delodajalcu tudi v nobenem slučaju ne gre nad eno tretjino zastopstva. Kjer znaša število upravičencev več kot 500, se člani ne morejo vdeleževati občnega zbora neposredno, ampak posredno potom delegatov. Delokrog tega zbora je omejen na posebne takozvane rezervatne pravice: volitev predsedništva, prememba pravil, razpust, letno poročilo. Glasujejo vsi skupno, le v treh slučajih vsaka skupina za-se: volitev predsedništva, povišanje

doneskov, izplačevanje bolnišchine takoj s prvim dnevom bolezni. Predlog je odklonjen, če ga zavrže le ena skupina.

V drugi vrsti navajamo obratne ali tovarniške bolniške blagajne, v celem 7823, torej okroglo 33%. Ustanovi jih podjetnik na svojo roko, na svoj račun in na svojo odgovornost za vse delavce svojega obrata ali vse skupine obratov. Pravico do tega ima, če je zaposlenih pri njem redno več kot 50 oseb, ki so po zakonu dolžne zavarovanja; z dovoljenjem višje oblasti jo sme ustanoviti tudi tedaj, če znaša to število pod 50 in sicer redno v slučajih, kjer ni resnega dvoma o njegovi solidnosti. Morejo ga pa tudi prisiliti k ustanovitvi in sicer na predlog krajevne ali občinske blagajne, če ima nad 50 delavcev v svojem podjetju; ako pa so podvrženi njegovi uslužbenci vsled obratne posebnosti v prav izredni meri boleznim, tudi v slučajih, da znaša to število manj kakor 50.

Pravila izdela podjetnik v sporazumljenju s prizadetimi in njemu more pripasti glasom teh pravil tudi poleg primernega zastopstva tako v predsedništvu kakor na občnem zboru tudi predsedništvo v obeh. Za vse račune in poslovanje je odgovoren edino podjetnik: on plačuje uradnike iz svojega in, če sredstva blagajne več ne zadoščajo, mora on pridejati oz. dovoliti pridejme.

K tej blagajni pristopijo člani bodisi v smislu delavske pogodbe ali tovarniškega reda. Kadar pade število stalno pod 50 ali so računi in poslovanje pomankljivo, je blagajna razpuščena.

Stavbene bolniške blagajne so namenjene za časovno in krajevno nestalna stavbena podjetja. Ustanoviti jih mora naročnik tega podjetja na svojo roko, drugače je odgovoren in plačnik za vse obveznosti, do katerih ima prizadeti pravico v podobnih okoliščinah. Le izjemoma more dovoliti upravna oblast tudi dejanskemu izvrševalcu takih podjetij, stavbenikom, da prevzamejo to dolžnost. Vedno s pridržkom, da morajo založiti primerno kavcijo. O rezervnem skladu določa od slučaja do slučaja višja oblast, če ga je treba nabirati ali ne.

Za družne blagajne so vedno namenjene le vajencem in pomočnikom mojstrov, ki so člani mojstrskih zadrug. Kot notranja naprava zadruga ni ta blagajna juristična oseba; zavarovancem jamči zadržno premoženje. Samostojno od zadruga ima svoje posebno predsedništvo in svoj občni zbor in uprava posluje glasom statutov, ki jih je sprejel občni zbor zadruga s sodelovanjem pomočniškega odbora in privolitvijo višje oblasti. Uprava blagajne more biti izključno v rokah pomočnikov in va-

jencev; zadruga mora doprinalati k potrebščinam, ni pa obvezana, dajati predujmov. Če znaša zadružni donesek polovico, ima zadruga tudi pravico do polovice zastopstva tako v predsedništvu kakor na občnem zboru. Drugače je ta naprava slična krajevnim blagajnam.

Častitljiv ostanek so rudarske bolniške blagajne, v celem okoli 200 z nad 600.000 člani, ki so podrejene deželnim zakonom, zato so tudi v posameznih nemških deželah do danes različno organizirane. Na Pruskem, katera dežela meri polovico vseh drugih nemških zveznih držav skupaj, so jih preustrojili šele pred par leti z novelo k rudniškemu zakonu z dne 19. junija 1906. Skupno imajo te blagajne samo dolžnost, da morajo nuditi najmanj toliko, kolikor je predpisano za obratne blagajne.

Posebne vrste so prostovoljne bolniške blagajne, v celem 1494 ali okroglo 6%. Od ostalih se razlikujejo predvsem v tem, da so popolnoma avtonomne naprave, katerih članstvo se opira zgolj na prostovoljni pristop. Sprejmejo in odklonijo, kogar hočejo, bodisi delavec, podjetnik, sluga itd. Pravno se opirajo ali na državni zakon ali na deželni in v tem se tudi razlikujejo vpisane državno-pravne (reichsrechtlich) blagajne od deželnih. Pri prvih označuje že naslov, da so vpisane v poseben državni register. Takih blagajn je bilo l. 1908: 1339. Deželnih je bilo istočasno samo 155. Pravila slednjih mora odobriti državna oblast. Te prostovoljne blagajne morajo nuditi svojim članom najmanj toliko, kolikor znaša minimum občinskih blagajn, drugače ne sodijo v okvir nemškega socialnega zavarovanja.

Zadnja skupina bolniških blagajn, konglomerat stare občinske brige za uboge z moderno mislijo socialnega zavarovanja, so občinske bolniške blagajne, katerih je v celi državi 1908: 8366 ali okroglo 36%. V nasprotju z drugimi blagajnami njih število sicer polagoma, a dosledno pada. Tako jih je bilo l. 1899: 8521, v desetih letih torej manj 155. Razumljivo nam bo, če zvemo, da veljajo občinske blagajne za zadnjo delavsko zaslombo: one izplačujejo in zahtevajo najmanj in če kdo drugam ne spada, ali kjer še ni posebne blagajne, ga mora zavarovati občinska naprava. One niso nikakšna juristična oseba, ampak zgolj notranja institucija občine; nimajo nobene lastne uprave in nobenega organa. Zakon ne zahteva več, kakor da se vknjižujejo in shranjujejo dohodki in izdatki iz zavarovanja ločeno od ostalega občinskega premoženja, in premoženje take zavarovalnice je obenem občinsko. Za ustanovitev ni treba nobenih pri-

prav; poslovati prično brž, ko je v občini par oseb, ki morajo biti zavarovane, a ni za nje nobene druge blagajne. Stroške za upravljanje krijejo občine iz svojega. Rezervni sklad ne sme presehati povprečnega izdatka zadnjih treh let. Na južnem Nemškem je ostalo še iz starega časa nekaj občinskih blagajn, ki se opirajo na deželne zakone.

Kar se tiče razmerja teh posameznih blagajn med seboj, velja sledeče: vsaka zavarovanja dolžna oseba mora biti član ene izmed njih in sicer, kdor je zavarovan pri prostovoljnih, je prost vseh drugih; pri stavbinskih — prost obratne; pri obratnih ali tovarniških — prost krajevnih; pri rudarskih ali zadružnih — prost obratnih, stavbinskih ali krajevnih. Kdor ni v nobeni izmed teh, spada, kakor že dvakrat omenjeno, k občinski bolniški blagajni.

I. SKERBIČ.

Centralizem.

Delavska stranka Avstrije ima svojo politično, strokovno in združno organizacijo. Politična organizacija se razdeljuje po narodnosti in tako obstoje: za nemško delavstvo nemška, za češko zopet češkoslovska, potem poljska, rusinska, italijanska in jugoslovska soc. demokratična stranka. Vse skupaj pa imajo med seboj zvezo, kateri na čelu stoji državno strankino zastopstvo. To državno strankino zastopstvo obstoja iz zastopnikov vseh narodov Avstrije. Dočim je torej politična organizacija sestavljena na podlagi narodne avtonomije in demokracije, pa so strokovne organizacije fundirane na podlagi centraliziranih strokovnih zvez za posamezne branže ali industrije brez ozira na narodnosti, tako da ima posamezna strokovna zveza (izraz ni povse točen za besedo »Gewerkschaft« ali »Trade Union«) svoje člane po celi državi v vseh različnih narodnostih.

Ako se torej hoče govoriti o sporu med češko in nemško socialno demokratično stranko, tedaj tu ne gre morda za kake programatične razlike, marveč gre za obliko strokovne organizacije. Če pa hočemo o tem sporu, o katerem so že toliko prahu napravili, stvarno in objektivno govoriti, tedaj moramo zaslišati obe strani, namreč takoimenovane »separatiste« in »centraliste«.

Kaj hočejo češki separatisti ali avtonomisti? Oni hočejo, da bodi tudi strokovna organizacija na taki podlagi, kakor je politična organizacija — namreč na narodni podlagi. Oni pravijo da ni umestno, da imamo za delavstvo dve različni metodi in formi organiziranja, eno za politično, drugo za gospodarsko. Zato naj bo delavstvo enega naroda tako v gospodarskem kot v političnem oziru enotno organizirano, ne pa tako, da je za češko delavstvo glavno vodstvo soc. dem. stranke v Pragi, glavno vodstvo strokovnih zvez pa na Dunaji.

Dokler so češki »avtonomisti« to hoteli le za izključno češko ozemlje, koder bivajo le češki delavci, se stvar ni jemala tako tragično; ali iz Prage so pričeli ustanavljati lastne strokovne zveze, katere so razvile svoje delovanje tudi v take kraje, koder žive češki delavci pomešani z nemškim delavstvom. Na severnem delu Češke, v Moraviji, Šleziji, na Dunaju in po mnogih krajih Nižje pa tudi Gorenje Avstrije, kjer žive češki delavci pomešani z nemškimi — po priliki kakor slovensko delavstvo v Trstu, Pulju, Gorici z laškimi in v Mariboru, Gradcu, Celovcu in Beljaku pomešano z nemškimi delavci. Sedaj, če naj obvelja načelo, da naj bodo tudi strokovne organizacije narodnostno razdeljene vsaka zase, tedaj bi se zgodilo, da bi v delavnici, tovarni, rudokopu itd. koder delajo Čehi in Nemci skupaj, prvi sodili v svojo češko strokovno organizacijo, nemški delavci pa zopet v svojo posebno strokovno zvezo. Pri mezdnih bojih bi raditega nastali konflikti, needinosti, ravnotam, koder je enoten nastop, stroga disciplina vseh delavcev ene branže poglavitna stvar, ki je edino mogoča v enotni organizaciji, z enotnimi prispevki in pa tudi enotno urejenimi podpornimi ustanovami. Čehi pravijo, da imajo drugačne razmere, drugačne potrebe nego nemški sodrugi, da previsoki prispevki, kakršni so v državnih centralnih zvezah, za Čehe niso umestni; da pa ravno državne zveze s svojimi centralami na Dunaju zanemarjajo češko delavstvo. Oni trde, da centrale, koder so večjidel le nemški sodrugi, niti ne poznajo faktičnih razmer delavstva po Češkem. Dalje pravijo: Na milione denarja dohaja iz strokovnih organizacij iz vseh krajev države, od delavstva vseh narodnosti Avstrije na Dunaj; ali s tem denarjem si pomagajo predvsem le nemški sodrugi, pa tudi politična organizacija ter druge strankine naprave nemških sodrugov se alimentirajo iz blagajn centralnih zvez. Mi moramo po deželi agitirati, organizirati, ali ko smo delavce organizirali, pa moramo pošiljati denar na Dunaj na centralo, kjer sede večinoma nemški sodrugi, kateri pač

vzamejo denarje od nenemških sodrugov, a se nočejo priučiti našega jezika itd.; nikdar ne pride nemški sodrug med češke delavce agitirat, razširjat zavednost in idejo socializma, ker je za napredne nemške sodruge preponiževalno, da bi se priučili češkemu jeziku onega delavstva, ki šteje percentuelno več politično in strokovno organiziranih kot pa nemška soc. dem. stranka. Narobe pa se češki socialisti nauče nemškega jezika, da morejo agitirati in organizirati, koder treba, nele med češkimi, marveč tudi med nemškimi delavci. Čehi naj bi bili pač dobri za agitiranje in organiziranje, sposobni za socialistično delo, a za denarno administracijo so le edino nemški sodrugi, dunajski komandantje, poklicani. Zato si pravijo češki sodrugi, če smo sposobni sami si vzdrževati politično organizacijo, se sami gibati, sami žrtvovati in trpeti, ne da nam prihité nemški sodrugi na pomoč, smo tudi sposobni za samostojno vodstvo strokovne organizacije. Obenem pa se češki separatisti odločno zavarujejo proti insinuaciji, ker se jim je očital »nacionalizem«. Pravijo, da so v internacionali napram delavstvu drugih narodnosti izvrševali vedno svojo dolžnost, in da hočejo ostati tudi zanaprej solidarni z organiziranim delavstvom vseh dežel. Ako so si ustanovili svoje lastne strokovne zveze, tedaj še nikakor ni res, da so se s tem odločili od internacionale, marveč hočejo tudi zanaprej ostati v bratskem razmerju. Izkratka, češki sodrugi hočejo tako gospodarske in politične boje, svojo gospodarsko in politično organizacijo in agitacijo samostojno oskrbovati, kakor so to morali delati tudi doslej; edino, kar bi radi imeli drugače, je: da bodo imeli češki delavci svoje strokovne zveze, svoje centrale in svojo medstrokovno komisijo v Pragi. Glede vzajemnega razmerja v podpornih napravah in v velikih mezdnih bojih pa so vsikdar pripravljeni stopiti v dotiko s strokovnimi zvezami drugih narodnosti.

Jedro vsega spora je torej, da češka soc. dem. stranka stoji na stališču, da imej delavska stranka vsake narodnosti svojo enotno politično, strokovno in gospodarsko organizacijo, dočim stoji medstrokovna komisija in ž njo vred vse državne strokovne zveze na stališču, da ne kaže strokovne zvezne organizacije po narodnostih, marveč po branžah organizirati brez ozira na jezikovne razlike. Tako si stoji pravzaprav nasproti dvoje načel. Čehi so zato, naj ima delavstvo vsakega naroda svoje centralizirane strokovne zveze, na drugi strani pa gre zato, da imej vse avstrijsko delavstvo enotne strokovne organizacije, enotno vodstvo, enotno urejene finance za mezdne boje itd. Tu

narodni, tam državni princip; oboji pa povdarjajo enoto, centralizem in bratsko solidarnost, oboji so mednarodni socialisti — vsak po svoje.

Sedaj pa se moramo vprašati, kdo ima prav. Da se v kaki strokovni zvezni organizaciji nahajajo pomankljivosti, se seveda ne bo dalo tajiti; saj na svetu vendar nič ni tako popolnega, da ne bi imelo kakega madeža; toda za reguliranje takih pomankljivosti imajo vendar zvezine organizacije svoje občne zборе (kongrese), kjer se da polagoma vse poravnati, ne da se je treba izločiti iz skupne strokovne organizacije, kakor so to storili ravno Čehi. Na vsak način pa so Čehi v veliki zmoti, ako hočejo tudi strokovno organizacijo vtesniti, enako kakor politično organizacijo, namreč na podlagi narodne avtonomije; kajti oni razlogi, ki so bilj merodajni za delitev politične organizacije po narodnostih, nikakor ne veljajo v gospodarskem oziru. Mi socialisti se pač borimo za politično enakopravnost in popolno politično svobodo; v gospodarskem oziru pa smo nasprotniki mančestrskega liberalizma, povdarjajočega načelo: »Prosta igra sil«, ko vendar vidimo, da ravno gospodarsko močnejši kapitalisti zlorablja to svobodo proti gospodarsko slabejšim, proti delavstvu, proti nemaničem.

Torej gospodarsko vprašanje je ena, politično je druga. Strokovna in gospodarska organizacija sploh mora imeti drugačno obliko nego politična organizacija. Ako bi zadostovalo, da je delavstvo le politično organizirano, potem bi bilo za moderno delavsko gibanje pač prihranjenega veliko truda, skrbi in žrtev — ali delavstvo se nima samo na politično stran boriti, temveč hočeš nočeš tudi na gospodarskem polju. Kar pomenja v oboženi vojski infanterija, kavalerija in artiljerija, to pomenja v emancipacijskem boju delavstva politična, strokovna in gospodarska — konzumno zadružna — organizacija. Na treh straneh se mora delavstvo bojevati proti kapitalistično izkoriščevalni družbi; napačno je pa, da vse skupaj zamešamo v en pisker. Zato je treba drugačnega orožja v političnem boju, drugačnega v strokovnobojnih organizacijah in zopet drugačnega organiziranemu konzumentu. Različna sestava organizacije, vendar za skupne cilje delavstva.

Zadnji medstrokovni kongres na Dunaju se je odločno izrekel proti vsaki delitvi strokovnih organizacij po narodnostih, a hkratu je dal pooblastilo strokovni komisiji, da izkuša doseči spravo s češkimi samostojnimi organizacijami, katere štejejo že 65.000 članov. Čehi zahtevajo kratkomalo pripoznanje njih samo-

stojnih organizacij, to so pa centrale državnih zvez odklonile. Dunajska strokovna komisija je izdelala načrt, na podlagi katerega bi bila sprava mogoča. Ta načrt obsega sledeče točke:

Mezdni boji: Napovedani mezdni boji, ali odpori, kakor stavke, bojkoti, se vodijo organizatorično enotno. Za pripravo in vodstvo mezdnih bojev si določijo obojne organizacije (avtonomne in centralne) zastopnike v enoten odbor.

Tak enotni odbor naj bi bil stalna naprava zveznih predstojništev obeh organizacij in tudi njima odgovoren.

Vsak član mora plačevati od državnih centralnih zvez določeni »bojni sklad« (Streikfond, ali Schutzfond). Za manjše lokalne mezdne boje smejo pač avtonomne organizacije (češke samostojne) samostojno določevati in upravljati take doneske, vendar se morajo ti mezdni boji poprej naznaniti državnemu enotnemu odboru.

Ako poidejo v mezdnih bojih (samostojnim češkim organizacijam) denarna sredstva, tedaj lahko pokličejo na pomoč državno strokovno komisijo v zmislu opravnika za mezdne boje in v zmislu sklepov strokovnega kongresa za solidarni sklad. Odločitev, ali podpora pristoja ali ne, ima pa le državna strokovna komisija.

Organizacija: Proti skupinam drž. centralnih organizacij se ne sme več agitirati, in ustanovljene samostojne (češke) strokovne zveze se omeje na kraje, koder take organizacije že obstoje. V krajih, kjer imajo drž. centralne zveze že svoje podružnice, se ne smejo več nova samostojna društva ustanavljati. V jezikovno mešanih krajih so le edino državne strokovne zveze opravičene ustanavljati svoje podružnice.

Pogodbe: Detajlirane pogodbe glede naprav v posameznih strokovnih zvezah so pridržane njim, da napravijo take pogodbe s samostojnimi organizacijami. Te pogodbe pa nikakor ne smejo prekoračiti temeljnih načel pravih pogajanj med strokovno komisijo v Pragi in državno strokovno komisijo na Dunaju itd.

* * *

To so poglobitve točke, katere so bile predložene v pretres strokovni komisiji v Pragi — ali do danes, še ni nikakega odgovora od strani Pražanov.

Pri zadnji konferenci na Severnem Češkem, kjer so bili zastopani vsi kraji, koder se nahajajo člani češke narodnosti, spadajoči v državne strokovne zveze, se je sklenilo, da hočejo avstrijske državne centralne strokovne zvezne organizacije ča-

kati odgovora najdalje do 31. marca; ako dotlej ne bo odgovora, so vsa pravna pogajanja prenehala in prične se brezobzirni boj proti češkim samostojnim organizacijam ravnatoko, kakor se postopa z drugimi delavcem nasprotnimi in škodljivimi organizacijami. Hueber kot tajnik drž. strokovne komisije pa je dejal: Sedaj imajo češki avtonomisti priložnost, da se zopet spor poravnava, in vse, kar se je doslej med nami zgodilo, debelo prekriža, da bo pozabljeno; toda od njih je odvisno, če hočejo z nami spravo ali ne.

Kakor vidimo, sprava je na potu, in čeprav vidijo nekateri pesimisti tako črno, da so že nad vsako možnostjo sprave obupali, vendar lahko že danes rečemo, da se nikdar tako vroče ne jé, kakor se kuha, in tudi tukaj je upanje, da zmaga navsezadnje vendarle pamet.

Prof. dr. K. GLASER:

Prevodi in prevajalci Shakespeara.

Prvi posredovalci med Shakespearom in med Nemci so bili angleški gledališčni igralci, ki so od sredine 16. veka prihajali na nemške knežje dvore in bogatejša mesta, kjer so jako prijali občinstvu, dokler jim ni beda po tridesetletni vojski izpodrinila tal. Predstavljali so: »Romea«, »Hamleta«, »Othella«, »Leara«, »Tita Andronika«, »Julia Cezarja«, »Sen kresne noči«, »Trgovca Beneškega« in morda nekatere komedije. Potem so za nekaj časa Francozi pozornost evropskih narodov obračali nase, dokler se ni 1740. l. izvršil preobrat, ko je Bodmer v »Kritische Abhandlungen vom Wunderbaren« Shakespeara čitateljem predstavil za uzor višje in plemenitejše poezije. 1741. l. je pruski poslanec v Londonu pl. Bork preložil »Julija Cezarja«. Gottsched je Shakespearu sicer očital nepravilnost, Elias Schlegel pa je slavil naravno resničnost in globoko znanje človeške narave, samo predrzne slike in besedne igre mu niso ugajale. Slutil pa je, da se mora taka poezija temeljito proučevati. Začel je prelagati Shakespeara, pa smrt ga je zasačila in šele njegov nečak je dovršil delo. Vedno bolj so se Nemci začeli zanimati za angleškega dramatika, zlasti Lessing.

Wieland je prvi na širši podlagi začel prevajati Shakespeara in je v letih 1762—66 preložil dvaindvajset iger, pa v nevezani besedi; stihe je rabil mestoma samo v igri »Sen kresne noči«.

Goethe se je po tem prevodu seznanil s Shakespearom. Wieland je postopal jako samovoljno; predrugačil je včasih vsebino, izpuščal je cele prizore, ali jih pa samo posnel. On je stal glede Shakespeara na stališču pred Lessingovim časom, ki je dramatik sicer priznalo ogromno naravno moč, pa malo umetnosti. Jako značilno je za »pesnika« Wielanda dejstvo, da je Shakespeara prevajal v nevezano obliko, da je torej pesniško obliko prezrl popolnoma.

Herder je napredoval v dvojnem oziru. Povdarjal je, da se grška drama od angleške ne razlikuje toliko v estetičnem obziru, nego v različni gledališčni upravi in šegi obeh narodov, ker grška izhaja z malim številom igralcev, s priprostim predstavljajškim sredstvom, z religiozno priprostostjo, z epskim celotnim značajem, kateremu se pridružujejo lirske snovi in zbor, dočim je Anglež mogel razpolagati z bogato pripravo. Drug napredek je bil ta, da je posamezna mesta posnemal tudi po verzih, n. pr. iz Hamleta, »Biti ali ne biti«. Goethe je hotel igro »Romeo in Julia« posneti, ko se je pa osebno seznanil z Herderjem, natančno prevesti.

Schiller se ni toliko ogreval za Shakespeara, kolikor Goethe, ker mu ni ugajal nagel skok od najvišje tragike do komičnih prizorov. Iz početka se je s Shakespearom seznanil po Wielandovih nevezanih prevodih, pozneje pa je odločno zahteval, naj se angleški dramatik na nemških gledališčih predstavlja v vezani besedi.

Goethe ima tudi v tem oziru za Shakespeara veliko zaslugo, da je splošni ustanovil poetično nemščino. Ko je začel prelagati Wieland, je bila nemščina pomešana z mnogimi francoskimi in angleškimi snovmi. Kako je nemščina napredovala po Goetheju, se naj dokaže po dveh kiticah, katere je Schlegel prevel tako: »Romeo in Julia« (I. dejanje, 5. prizor):

Romeo:

Entweihet meine Hand verwegen dich,
O Heil'genbild, so will ich's lieblich büssen.
Zwei Pilger, neigen meine Lippen sich,
Den herben Druck in Kusse zu versüssen.

Julia:

Nein, Pilger, lege nichts der Hand zu schulden
Für ihren sittsam — andachtsvollen Gruss.
Der Heil'gen Rechte darf Berührung dulden,
Und Hand in Hand ist frommer Waller Kuss.

To se je glasilo v prozi poprej tako:

Romeo:

Schönste Dam', die Ehr so ich gehabt mit ihr zu tanzten, kan weder meine Zung oder Hertz bezeichnen; ich bitte, sie vergönne doch einen schambhafften Pilgramb dero Hand zu küssen.

Juliet:

Gueter Pilgramb, Ihr entheiliget Euch nicht; den solche Bilder wie ich haben Hände zum Fühlen und Lippen zum Küssen.

Bürgerja je Herder pripravil do tega, da se je poizkusil z Makbethom v nevezani besedi; Bürger je imel svoj poseben slog, neko mešanico iz krepke narodne govorice in latinizujočega govorništva. Ta slog se razvidi tudi v prevodu igre »Sen kresne noči«, katerega je izdal 1789 z Avgustom Viljemom Schlegel-nom. V tej izdaji so rabljeni stihi, imenovani »aleksandrinci«, ki so pa okorni. To igro je predelano izdal Schlegel sam 1796, pa popolnoma v drugi obliki. Aleksandrince je Schlegel nadomestil s peterostopnimi jambi, katere je Goethe v »Ifigeniji« in v »Tassu« povzdignil do dovršenosti in splošne veljave; tudi po »Faustu« je Goethe nemški jezik dvignil do odbranejšje oblike.

August Schlegel se je 1767 narodil na Hanoverskem, ki je bilo takrat pod angleškim žezlom, se je učil v Göttingah pri jezikoslovcih Heyne in Bouterwek, ki je izdal prvo priznano zgodovino španskega slovstva in ki je Schlegelju vcepil tudi ljubezen do španskega slovstva. Schlegelju je bilo znano tudi italijansko slovstvo in pečal se je pozneje še s staroindskim. Z Bürgerjem je v Göttingah prevajal na nemški jezik Petrarkove sonete, posamezna dela Danteja, »Romeo in Julie« ter »Hamleta«. Vsled Schillerjevega povabila se je Schlegel 1796 preselil v Jenó in v Schillerjevih »Horen« objavil odlomke iz »Romea« in »Nevihte«. Od 1795. l. se računa v Schlegeljevem življenju Shakespearova doba in videli bomo, da je primeroma jako kratka. Literarna klasična struja ga ni samo privedla do Shakespeara, nego je Schlegelja vsled obširnega znanja raznih slovstev usposobila za prevajatelja. Na to jako važno dejstvo se še pozneje vrnemo. Tu v Jeni je hotel občinstvu razložiti svoj program in je povdarjal v sestavku »Etwas über William Shakespeare bei Gelegenheit Wilhelm Meisters«, da ni dovolj, da so Nemci zadovoljni z nemškim Shakespearom v nevezani besedi, nego Schlegel pravi doslovno: »Shakespeare ist ein Versdichter und muss ohne argen Verlust auch mit dieser Kunstform übernommen werden. Wenn

es nur möglich wäre, ihn treu und zugleich poetisch nachzubilden, Schritt für Schritt dem Buchstaben des Sinnes zu folgen und doch einen Teil der unzähligen unbeschreiblichen Schönheiten, die nicht im Buchstaben liegen, die wie ein geistiger Hauch über ihm schweben; zu erhaschen! Es gilt einem Versuch! (A. W. v. Schlegel Sämtliche Werke. Leipzig 1846. B. VII. S. 39—40.)

Prevel je Schlegel sedemnajst iger in cenjene čitatelje bo zanimalo izvedeti, v kaki dobi. Njegovi prevodi so izšli v 9 zvezkih v tem le redu:

I. zv. 1797: »Romeo in Julia« — »Sen kresne noči«,

II. zv. 1797: »Julij Cezar« — »Kar hočete«.

III. zv. 1798: »Nevihta« — »Hamlet«.

IV. zv. 1799: »Trgovec beneški« — »Kakor Vam ugaja«,

V. zv. 1799: »Kralj Ivan« — »Rikard II.«

V. zv. 1800: »Henrik IV.« 1. in 2. del.

VII. zv. 1801: »Henrik V.« — »Henrik VI.« I. del.

VIII. zv. 1801: »Henrik VI.« 2. in 3. del.

IX. zv. 1810: »Rikard III.«

Med 8. in 9. zvezkom je minilo devet let.

Ker se je zgoraj omenilo, da se je Schlegel začel temeljito baviti s Shakespearom 1795. I. traja torej prevajanje pri njem pravzaprav 5—6 let.

Kako je delal? Opravil si je najboljše izvirnike, izdane po Johnsonu, Steevensu 1773 in Malonu 1790, oziral se na starejše nemške prevode v nevezani besedi — poleg Wielanda na Eschenberga. Prvi načrt prevoda je prepisal in popravljaj; marsikateremu stihu je dal po dve ali tri različne oblike. Potem je vse prepisal še v tretje, pa tudi popravil tupatam in tako je šlo v tisk. Pomagala mu je njegova prva žena Karolina, hči göttingškega profesorja Michaelisa. Ona ga je vspodbujala z besedami: »Shakespeare ist der Rumpf deines Ruhmes«. Od 14. igre naprej pa je jela ponehavati ta vestnost: pošiljal je takoj prve načrte v tiskarno, ker se je bil izuril v prevajanju. Dve dejanji Henrika VI. je dovršil v 6 dneh to je 40—45 strani besedila v Tauchnitzovi izdaji, torej na dan po 6—7 strani.

Schlegel se je bil naveličal enoličnega dela, je prevzel več del Calderonovih, se vglobil v indsko slovstvo in je postal profesor slovstev na bonškem vseučilišču. Nekateri so poizkušali nadaljevati njegovo delo, n. pr. Voss, Joseph Meyer, J. W. Benda, dokler ni Ludwig Tieck (1773—1853) prevzel dokončanja, ki mu je bil najbolj poklican in sposoben naslednik, pet let mlajši od

Schlegelja, istotako v Göttingah izobražen, dobro poučen o angleškem slovstvu, od leta 1800 Schlegeljev somišljenik in prijatelj. Prišel je pa čisto po literarni poti do Shakespeara, kakor rojen Berolinec, in je bil prepričan, da nam je bil Shakespeare podajal svetovne slike, seveda iz svojega naziranja, ki pri pesniku dela po temnih znotranjih zakonih, kar se imenuje »ženij«.

V svojem prvencu, v dramatskem odlomku: »Sommer-nacht« 1789 predstavlja Shakespeare fantka, kako je od Oberona dobil sveto pretresenje, vsled katerega se je čutil pesnika:

Ein jeder Atemzug in mir ist Wonne,
Ein jedes Glied von meinem Körper ist Gefühl;
Woher? — Woher? Ich kann mich selbst nicht fassen.

To prešinjene, — pretresenje domišljije odkriti v Shakespearu, to je Tieck smatral za svojo nalogo, katero je hotel razložiti v posebni knjigi, pa je ni napisal nikdar.

Tudi Tieckova hčerka Doroteja se je udeležila dela, prevedla je prva dva odlomka iz »Shakespeare's Vorschule« in sicer »Arden von Feversham« in »Pater Baco«, prevajala iz španskega in preložila: »Krotitev zle žene« ter »Mnogo ropota za nič«, »Koriolana«.

Imeniten sotrudnik pri nadaljevanju je bil grof Baudissin (1789—1878), Holsteinec po rodu, sin danskega poslanca v Berlinu, sin jako premožnih starišev, temeljit in vsestranski, plemenitaš v najlepšem pomenu besede, je metrično preložil »Henrika VIII.« in »Leara«. Preselil se je s svojega posestva Rantzau pri Kielu 1827. leta v Draždane, kjer je živel tudi Tieck, in tam sta se odločila dovršiti Schlegeljevo delo. Baudissin je v izvirniku čital Danteja in Cervantesa.

Kaj izprevidimo iz tega? To so ljudje v zreli starosti, z obširno izomiko v raznih slovstvih, posebno v angleškem, španskem in italijanskem in najodličnejši med njimi tudi v indijskem, ljudje v trdnih življenskih razmerah. Tem ljudem se ni bilo treba boriti za to, kako bi se preživili na visoki šoli in kako bi prišli do stalnega kruha. O kakem pesniku pa v tem krogu še govora ni.

Brandl v svojem temeljitem delu o Shakespearu v zbirki »Führende Geister« ima bogato slovstvo o Shakespearu in navaja tam najboljše razprave, komentarje in nemške prevode od raznih prevajateljev, s katerimi se lahko seznanj vsak, kdor se hoče o tej stvari temeljito poučiti, samo to lahko rečem, da ni med njimi nobenega odličnega pesnika. Torej tudi slovenskih bralcev ne bom dolgočasil z navajanjem njihovih imen ali s po-

pisovanjem njihovega življenja. Zanimalo nas pa bode, поблиže izpoznati češke prevajatelje Shakespeara, in sicer zanimalo glede njihovega stanu in njihove izobrazbe.

»Koriolana« in »Julija Cesarja« je prevedel Frančišek Doucha, porojen v Pragi 1810. leta, umrl 1884. Bil je duhovnik in je po Irvengu iz angleščine preložil Kolumbov življenjepis; prevajal je tudi poučne spise za mladino in pisal o slovstvenih stvareh.

Jakob Malý, porojen v Pragi 1811. leta, umrl 1885. leta, bil je po svojem poklicu zgodovinar in se je lotil z velikim navdušenjem obsežnega dela: »Kronika česko-moravská«, katere pa ni dovršil. Izdal je »Vlastenecký Slovník«, »Stručný všeobecný Slovník« in »Naučný Slovník«; zadnji slovník je izdal Rieger. V »Stručnem všeobecnem slovníku« se nahaja mnogo blaga iz vseh vrst človeškega znanja. Spisaval je Malý in izdajal »Biblioteko zabavního čtení«. Obširno delo je izdal o preporodu češkega naroda z naslovom »Naše znovuzrození«. Zanimal se pa ni samo za domačo zgodovino, nego je prevel po Francozu Mignetu zgodovino francoske revolucije.

1883. leta sta izšli dve Shakespearejevi igri v njegovem prevodu, namreč »Antonius in Kleopatra« ter »Othello«.

V obeh prevodih se nahaja tudi »Pojasnilo« in »Uvod«, ali ta je prekratek, ker za prvo igro ni uvoda niti za eno stran.

Zanimiv pojav je dr. Jos. Čejka, profesor zdravoslovja na praškem vseučilišču, o katerem pravi Tieftrunk »že byl muž i učeností odbornou i vědomostmi jazykovými proslulý«. Prevel je »Romea in Julio«. Mož je podoben poznejšemu imenitnemu svojemu rojaku prof. Albertu, ki je bil svetovnoznan kirurg na dunajskem vseučilišču in kateri je mnogo pesmi Vrchlickega prevel na nemški jezik in tako Čehe uvel v svetovno slovstvo.

Najodličnejši prevajatelj Shakespeara med Čehi je J. V. Sládek, porojen 1845 l. v Zbirozu. Bil je glavni sotrudnik almanaha »Ruch« in uredoval časnik »Lumír«. Mnogo je potoval, osobito po Ameriki, ter izdal hvaljene potopise, pesniške zbirke in poučuje angleščino na srednjih in visokih šolah v Pragi (na Trgovinski akademiji). Pozneje se je obrnil do narodnega pesništva in je mnogo prevajal iz angleščine, (Longfellow, Coleridge) iz švedščine, poljščine in španščine, izdal angleško slovnico, in nazadnje se je lotil prevajanja Shakespeara.

Kaj vidimo tukaj zanimljivega? 1. Da se je lotil Shakespeara šele v zrelejši dobi; 2. da so mu znana razna slovstva, kakor tudi najodličnejšim nemškim prevajateljem.

Pod vodstvom Bregeleisena so poljski pisatelji priredili prevod Shakespearovih iger, ki je izšel že v drugi izdaji; med prevajatelji ni nobenega pesnika.

Italijanom je podal Shakespeara v stihih Carcuno in v nevezani besedi Rusconi; nobeden teh dveh ni bil pesnik.

Za dodatek pa še zasledujmo prevajatelje drugih velikih pesniških del.

Najboljši prevod Lusijad slavnega portugijskega pesnika Camoensa na nemški jezik je izdal Reinhardtstötner v zbirki Cotta v Stuttgartu in v isti zbirki je grof Schak spravil v javnost svoje dovršene prevode nekaterih Calderonovih gledaliških iger.

Perzijsko epsko pesem Šahname, ki jo je zložil pesnik Firduzi v 1200 stihih in ki presega po veličastnosti vse druge proizvode enake vrste v vsem svetovnem slovstvu, imajo samo Italijani prevedeno vso; izvršil je to velikansko delo italijanski orientalist Italo Pizzi. Šahname je obširnejši, nego vse Shakespearjeve igre skupaj. Nekatero dele je v Nemcih udomačil Görres, in nekaj Rückert; Rückert pa zaostaja za Schakom, ki je v Cottovi zbirki posamezne dele prevel na nemški jezik iz prvih dveh tretjin Šahnameja; iz zadnje tretjine Nemci še nimajo nič prevedenega.

Najbolj originalno pa je to dejstvo, da je Rgvedo, zbirko 1026 staroindijskih slavošpevov, ki so najstarejši duševni proizvodi Indov, Nemcem podal Grassmann, ki je bil na gimnaziji v Stettinu profesor matematike. Izbrane oddelke teh starinskih slavošpevov so v knjigi: »Siebzig Lieder des Rigueda« izdali trije nemški orientalisti Roth, Geldner in Kaegi, in staroperzijske (eranske) pesmi — jasna — je v stihih prevel na angleški jezik slavni angleški orientalist Mills v Oxfortu.

Če zasledujemo v evropskih literaturah prevode slavne Sakuntale, ne najdemo med prevajatelji niti enega pesnika. Znamenito je to, da je Ludwig Fritze, ki je v Reclamovi biblioteki objavil več indijskih gledaliških iger, celo prozaične dele indijskih iger v nemškem jeziku pretvoril v vezano obliko, dasi sam ni zložil niti ene izvirne nemške pesmi.

Jako zanimljiv je razvitek življenja in delovanja najodličnejšega pisatelja najnovejše dobe v grškem slovstvu. Aleksander Rizos Rangabe, porojen 1810 v Carigradu, se je izobrazil v Monakovem in je učil na vseučilišču v Atenah starinoslovje; bil je 1856—9 minister zunanjih stvari, poslanik v Washingtonu, Parizu in Berolinu in je umrl 1892 v Atenah. Trudil se je za to, da bi staremu grškemu narečju zopet privojskoval veljavo in mu vdih-

nil stari ugled; prevajal je iz Danteja, Tassa, Shakespeara, Lessinga, Goetheja in Schillerja in je bil enciklopedist, delaven v raznih strokah. Spisal je več dram, med katerimi se »Predvečer« naslanja na boj za oslobojenje Grške, več povesti, n. pr. »Zapeljivci naroda«, roman iz 13. stoletja, in Aristofanično veseligrro »Ženitev Kutrulija«, ki opisuje politične razmere v Atenah okoli 1840. l.

Tako torej vidimo, da se celo najodličnejši pisatelji niso sramovali prevajanja in da so pri tem le pridobili, dasi niso bili pesniki.

Če torej zasledujemo v svetovnem slovstvu pretvarjanje najodličnejših pesniških proizvodov na druge jezike od Anglije do Perzije, od Indije do Portugalskega, vidimo, da na tem polju duševne delavnosti niso nastopali pesniki, ker oni imajo v sebi dovolj tvarine, katero morejo ponuditi čitateljem. Res je, da je Čeh Vrchlický mnogo iz drugih jezikov prevzel na češki jezik, pa to je izjema in ne pravilo, njega je vodilo rodoljubje, ne pa pesniški nagib. Zatorej mora med Slovenci enkrat za vselej nehati krivo pravilo: »Pesnika prevajaj pesnik«, ker to nikjer drugod ne velja na svetu.

AS.:

Beseda o slovenski drami.

Kristanove drame.

Slovenska dramatična literatura se ima boriti z velikimi težkočami. Zato še danes nima velikih uspehov. Čudno? V majhnih, zanemarjenih razmerah ni mogoč široki polet. Zato gre vse v višino ali pa nižino — na široko se nikamor ne more. Ogromna masa slovenskega ljudstva še ne čuti potrebe po kulturi dramatične umetnosti in njene literature. Ne more se torej podcenjevati tistega drobnega dela, ki ga ravno v tem pogledu izvršujejo slovenska izobraževalna in prosvetna društva na deželi s tem, da uprizarjajo male igrice na svojih dostikrat zelo primitivnih odrih. Vsled tega se vedno bolj čuti potreba po dobrih, krajših igrah, ki najdejo mnogo odjemalcev in časih veliko poslušalcev in gledalcev. Med tem pa ostajajo velika in resna dramska dela le — literarni dogodki. Slovenski dramatični literaturi manjka večjih odrov in več izobraženega občinstva. Lahko se reče: Nihče tako močno in težko ne čuti, da imamo

malo, mnogo premalo mestne kulture, kot slovenska dramatična literatura in dramatična umetnost.

V drugem oziru pa je opazati, da je naš čas duševno truden. Zanimanja za resne dramatične študije je toliko, kakor nič. Resna drama zahteva precejšnje omike pri poedincu; zahteva resnega smisla za življenje, za umetnost in njene probleme. Tega — rekel bi filozofskega sočustva — je danes med nami še malo in zato dramatična umetnost, literatura, nima širokega polja. Zato se ne more uveljaviti tako, kakor se je to zgodilo na priliko med Nemci. Lehkomišelnost prevladuje. To lehkomišelnost naziranje o življenju sploh, ki hrepeni zgolj po veselju in razkošnem vriskanju, je v naših časih pomagalo v gledališču opereti do zmage. Vriskajoča, vesela, fragmentarna glasba, dostikrat na zunaj in na znotraj mogočno plitva, je zagrabila svet s tako silno močjo — kakor nekdanj Kurentova harmonika.

Kljub vsem tem oviram vendar tudi slovenska dramatična literatura napreduje in baš v zadnjih letih je izšlo več dramskih del, ki so plod resnega dela in težkih študij. Prav resen in upoštevavanja vreden dramski pisatelj je Etbin Kristan. Njegova dosedanja dela: »Ljubislava«, »Kato Vrankovič« in »Samosvoj« so morda prva med najboljšim, kar imamo dosedaj v izvirni dramatični literaturi.

Naj rečem še besedo o predsodkih. Naša čitajoča publika in slovenska založništva goje neke mistične vrste osebni kult. Kdor pozna naše javno življenje se temu čudil ne bo. Ako bi bil ta, prej omenjena, dramatična dela napisal kdo drugi, bi bil danes — posebno pa v takozvani oficialni kritiki — že davno slaven, spoštovan in kar je še druge zlatkane rodboljubarske šare več. Ampak pri nas na Slovenskem se časti silovito merilo: Ne kaj, ampak kdo je napisal. In vendar bi pri najmanjši objektivnosti bilo treba priznati: Etbin Kristan je resen dramatični pisatelj. Njegove stvari so sad moškega dela in resnih študij.

Potem pa to: Kristan se odlikuje s krepkim, lapidarnim jezikom in njegovi verzi so, kakor iz kamna izklesani. V slovenščini velja — in menda tudi v beletriji — pravilo, da bodi zapisani stavek kratek in jasen. Pri dramatičnem pisatelju pa se tudi še zahteva, da se dejanje pred nami gladko razpleta in da se vzdrži zanimanje, napetost, od prizora do prizora.

*

»Ljubislava« je prištevati med t. zv. moderne klasične drame. Dejanje je zgodovinsko, to je vrši se ob času po-

kristjanjenja Slovencev. Dosedanji pogani naj sprejmo novo vero in zavržejo stare bogove. In krščanstvo prihaja k njim po Nemcih. Tej drami se je očitalo, da ima protikrščansko tendenco, da predstavlja kristjane kot slabe, pohlepne, krvi željne, pogane pa kot miroljubne, pravične ljudi. In v resnici se mora priznati, da najdemo v »Ljubislavi« tuptam mesto, ki ni laskajoče za krščanstvo, odnosno prav rečeno za »kristjane«.

Predno je Kristan to svojo dramo začel pisati, je gotovo pogledal v zgodovino. Preštudiral je tisto dobo, kolikor jo je sploh mogel. Kaj je našel tam? Dognano je, da se pokristjanjenje Slovencev ni vršilo mirno, da se stari sicer že trohneli poganski bogovi niso radevolje umaknili.

Razvil se je boj med starim in novim nazorom. Boj za verstvo pa je vedno hud. Ne sme se tudi pozabiti, da so bili krstitelji — Nemci. Močan, bojevit narod. Brezdvoma je, da so imeli Nemci pri tem tudi druge težave, da jim je bilo pravmnogokrat krščanstvo samo dobrodošel povod priti med neorganizirane, manj kulturne Slovence. Ti, ki so prinašali krščanstvo, so mnogokrat imeli čisto druge cilje pred očmi. Kdor bi kaj nasprotnega trdil, mora tudi verjeti, da Nemci danes kolonizirajo vročo Afriko iz samega najčistejšega usmiljenja do evropske civilizacije. Zato mi je nemški krščanski odposlanec Gottwalde (28 let star) dobro razumljiv, ko pravi koprneč po poganski Ljubislavi:

»Kaj mar mi je krščanstvo in poganstvo
v tej uri, ko mi kri gori in mozeg?
Ljubezen mi je vera najsvetejša,
objem device so nebesa svetla,
pogled njen strogi pa je pekla ogenj.«

Njegov 52 letni tovariš, benediktinec Winimund pa, ki mu gre sedaj le za krščanstvo, odgovarja:

»Tako te je očarala poganka?
Pozabil si na vero in na dušo
in zjokati se moram nad teboj.«

»Ljubislava« nima mnogo dejanja, in kdor išče pri Kristanu teatralike, je v zmoti. Res je, da je za dramo junakinja premalo aktivna in da je njen dušeslovni razvoj nekoliko nejasen. Toda, naj-li pisatelj predoči na odru v efektni teatraliki ves duševni preobrat v mladi ženski duši, ki ni nikoli temeljit, ki ne išče scen in situacije? Reklj bi mu, da na dolgo govoriči učeno razpravo. Na kratko pove Ljubislava:

»Občutke svoje malokdo razume,
a kdo bi pojmlil čuvstva druge duše?«

In dalje:

»Ljubite se! Ljubite vse ljudi!
Ljubezen moč je živa, vir življenja,
krepčilo duše in tolažba slabih.
Ljubite se! Ljubite vse ljudi!«

Ali je to v resnici nekaj tako mističnega, da se ne ume, ne more umeti?

Pravijo, da je v »Ljubislavi« antikirščanska tendenca. Jaz je ne najdem, povem to. Krščanstvo je v drami ostalo zmagovito, glavna junakinja je bila po njem premagana. Zakaj vseobča krščanska ljubezen je bila, ki je hotela odpuščanja in ljubezni vseh.

V tehničnem pogledu je drama slabša. Preveč ljudi imamo pred seboj, ne da bi jih slišali in videli posegati v dejanje, ki se razpleta pred nami. Zato pa imamo resničen užitek z jezikom. Verzi so markantni, idej polni; nič potvare, nič praznega. Vsak stavek zadošča, da se gibljejo naše misli. Pesniške podobe so zelo lepe, povsod na svojem mestu in naravnost krasne.

Idejna hiba drame pa tiči zgolj v tem, da tudi poganstvo ni tako razsvetljeno, kakor bi moralo biti. Vendar se mora priznati, da je »Ljubislava« najboljša moderna »klasična drama«, kar jih je bilo doslej v slovenščini napisanih in da daleč presega vse dosedanje enake slovenske drame.

»K a t o V r a n k o v i č« je brezdvomno najboljša Kristanova drama.. Mislim, da ne rečem preveč, ako trdim, da je »Kato Vrankovič« najboljša slovenska drama sploh.

Pisatelj nas vodi na Hrvaško. Korumpirane javne razmere, ki posegajo že v družabno življenje vobče in katerih korumpiranih razmer vidni predstavnik je predstojnik pl. Lajben, uživajo srd ognja v mladih srcih. Svetnik Ilija Vrankovič pozna to korupcijo in sleparstvo. On sedi v pisarni in dela to, kar zahtevajo od njega njegovi predstojniki, tudi hudodelstva ... Mirzi se mu to. Sam pravi:

»Dvajset, trideset let sem pritajeval svoje trpljenje. Glodalo mi je v prsih, kakor da bi imel črva notri; bolečine so mi razjedale srce, po glavi mi je šumelo, onemogle kletve so mi ostajale v duši, onemogle ... Zato sem deval krinko na obraz, delal sem se ravnodušnega, zakopaval sem se v delu ... Z delom sem se hotel rešiti. Z delom, z delom sem hotel odgnati samega sebe od vsega, kar se je godilo pri nas; z delom sem hotel potolažiti vihar v svoji duši ... Vi ne morete razumeti, kako grozno je tako življenje!«

Ima zgolj sinovca, Katona. Njegovi vzgoji se posveti do cela. On naj podere gnjilo stavbo, ki ji služi stari Ilija že trideset let in ki jo od srca sovraži. Ako to doseže, pride njegovo duševno Vstajenje. In mladi Kato Vrankovič se že vrača v domovino; v tujini se je nabral duševnega bogastva in izrabljajoč to svoje duševno premoženje prične boj proti korupciji, zatiranju ljudstva..

Kato: Razkrili bomo vso gnjilobo, obračunali bomo temeljito.

Bertonj: No, glavno je pač, da zidamo. Čas je dragocen, porabiti ga moramo za stvarno delo.

Kato: Vse pride po vrsti. Najprej napravimo red s preteklostjo, potem začnemo z bodočnostjo.

Sajac: Da le ne zamudimo bodočnosti! Življenje je pač važnejše od grobov.

Kato: Prijatelji, značajev nam je treba. Zato moramo izbrebiti neznačajnost — z vsemi sredstvi, brezobzirno. Potem bode vse lahko. Kajneda, oče?

Vrankovič (se zdrzne): Da, da — prav imaš.

In Kato postaja vodnik vseobče opozicije proti preteklosti. Pridno se podira, razkrinkuje; navdušenje za resnico in pravico narašča. Vodnik vsega tega mladostnega, idealnega gibanja pa je Kato, mladi Vrankovič. Tedaj se vse obrne. Pri svojem raziskovanju po lopovstvih pride mladi Kato na sled hudodelstvu, ki se je provzročilo s kamenodolskim gozdom. Velika javna akcija se pripravlja, da odkrije grehote preteklih dni, ki jih je zakrivil predstojnik pl. Lajben. In izkaže se naposled, da je bil duševni oče tega nepoštenega dejanja stari Ilija Vrankovič, vsled katerega je » težko trpelo sto in sto ljudi« in je »bila ogoljufana cela dežela«. Obupam vzklikne sedaj naravnost v srce zadeti Kato:

»Strašno! Ali mi hočete vsiliti še to zavest v srce, da je bil v hudodelstvu vir moje izobrazbe in mojega prijetnega življenja?«

In ta zavest postaja jasna, jasnejša. Mladega, idealov in upov polnega mladeniča je naravnost ubijala. Ko pride dan odločitve, trenotek, da nastopi mladi Kato Vrankovič, v katerega je obrnjeno polno upajočih oči, omaga.

Irma: Kato!

Kato: — pa je mislil, da ima veliko voljo. A samo sanjalo se mu je —. Drugačen mora biti tisti, ki pride. Ne Kato! Ne Kato!

»Kato Vrankovič« je tako dramatičen umotvor, da naravnost zahteva polnega priznanja. To je prava jugoslovanska drama, ki kaže v jasni sliki naš značaj, naše razmere, naš ogenj in onemoglost povspeti se do odločnih dejanj. Vsi značaji v drami so krepko zarisani, dejanje se vrši gladko in se verjetno razpleta. Skratka: S to dramo je Kristan prekosil vsa dosedanja slovenska dramska dela.

Drama »S a m o s v o j« je Kristanovo najnovejše delo. Ivan Romé je veleposestnik na Preljevem in živi popolnoma le arheološki vedi. Njegov življenjski cilj je, to vedo s svojimi najdbami izpopolniti in doprinesiti s svojimi izkopninami nove, trdne dokaze za svoja domnevanja. Vsemu se odreče, družabno življenje zametuje in zanemarija; sam sebi živi in vsa njegova dejanja se vrte le v ozkem krogu arheološke vede. Za ostalo življenje, ki se odigrava poleg njega, nima smisla. Njegova znanstvena raziskovanja nalete kmalu na odpor. Zemlja, kjer upa dobiti nove najdbe, ni njegova. Njive pa kmet Komar ne proda za nobeno ceno. To je prava gorenjska trmoglava butica. Kar je dobil po očetu, to Komar spoštuje. Njegova zemlja je njegovo srce. Zdi se mu popolnoma nemogoče živeti brez tiste njive, ki so jo obdelovali že njegovi pradedje. Njiva je torej kos njega samega. Romé pa hoče ta svet, on ga mora dobiti, da more nadaljevati svoja znanstvena raziskovanja. Stopi na pot korupcije. Z denarjem, ki ga ima v obilici, si pridobi ekspropriacijsko pravico do sporne njive. To je za kmetiča Komarja neverjetna krivica. Obupuje in ko je njegov upor premagan, je strt. Miloščine prosi.

Potok Melnica dela kmetom škodo. Poplavlja jim zemljo, uničuje pridelke in spravlja kmetiče v bedo. Zaman prosijo vlado pomoči. Vlada se izgovarja, da nima pokritja za ta namen. Kmetje se obrnejo na Rometa. On bi s svojim uplivom lahko pomagal, izposloval pri vladi pomoč. Toda on nima za take stvari nobenega smisla. Kaj briga njega, bogataša, tuja, ljudska beda in nadloga. On živi le svoji vedi. On je samosvoj. Kmetje se puntajo, vidijo krivico, ki jo je storil Romé njihovemu tovarišu Komarju s tem, da mu je odvzel ljubljeno njivo. In ko prikipi vseobčna ljudska mržnja do zakrknjega učenjaka Rometa do vrhunca, udeležijo v njegov grad, razbijejo in uničijo izkopnine, ki je zanje Romé žrtvoval vse svoje življenje; oropajo Rometa za njegove znanstvene dokaze. Obupan vsklikne Romé:

«Čemu — sem živel?»

To je nekako okostje te drame. »Samosvoj« je socialna drama, ki ji v slovenski literaturi ne najdemo enake. Lepo je

naslikan prizor boja med veleposestnikom — učenjakom — in kočarjem Komarjem.

K o m a r: Taka je torej. Za gospodo je pravica, za nas je ni nikjer na tem svetu.

G r j a v e c. Ničesar nisi opravil, kaj? Zato ni bilo treba proroka Daniela.

K o m a r. Molči! Kdo te je kaj vprašal?

G r j a v e c. Kaj si pa tako nataknen? Ponižaj se, pa sedi k meni. Glej, tukaj je tolažba. (Dvigne kupico.)

I v a n k a. Ali zopet pijete?

K o m a r. Gospod Romé, zdaj imam le še z Vami opravka.

R o m é. Ne, Komar. Midva sva opravila vse.

K o m a r. Ni res. Tako se to ne konča.

R o m é. Je že končano.

Dalje:

R o m é. Izkadite se, to Vam svetujem prav prijazno.

K o m a r (razjarjen). Tako! Torej: Pravice ni, srca ni, poštejnja ni. Dobro! Si pa vzamem sam pravico. — Takoj mi nehajte kopati na mojem!

I v a n k a. Komar! Komar!

A ž b o t. Vi!

G r j a v e c. Resnično je znorel.

K o m a r. Ali ne nehate? Pa naj Vam pomagajo vsi svetniki božji! (Skoči urno k drevesu, pograbi sekiro in se zakadi proti Rometu.)

I v a n k a. Sekiro iz rok!

M a r j a n a. Jezus Marija!

A ž b o t. Na pomoč!

Značaji v drami so jasno risani, krepko, izrazito. Romé stoji pred nami, kakor mogočen, izrazit, kamenit kip. Ivanka, njegova hčerka, je prikupno, izrazito dekle. Ima nekaj očetovega »samosvojega«.

Res je, tista ekspropriacija Komarjeve njive je nekoliko neverjetna. Toda možna je. Saj doživimo v vsakdanjem življenju vedno toliko naravnost neverjetnih razočaranj, kakor ga je doživel tudi kočar Komar. Zato je socialni boj mogoč in potreben. S čvrstimi konturami je v tej drami zarisan boj med samosvojim, zakrknjenim individualnim egoizmom in socialno potrebo ljudskega življenja. »Samosvoj« je umotvor. O tem nobenega dvoma. Tisti pa, ki ga je ustvaril, globok, resen umetnik. Jezik je krepak, lapidaren. Dejanje drame se razvija pred nami naravno, neprisiljeno.

Kristan je napisal že več dramskih del. V »Slovanu« je priobčeval knjižno dramo v verzih. Ti verzi so lepi in neoporečni in silno veliko truda in dela leži v »Vitezu Ivanu« in »Kraljevanju«, ki sta dva dela enotne knjižne drame.

Kristan kot dramatik prerad teoretizira. To je nedvomno slabost. Kljub temu je bil ravno on, ki je s svojim deli slovensko dramatično literaturo obogatil, jo nepričakovano mogočno dvignil in ji dal širšo smer. Nihče mu danes ne more več odrekati umetniškega duševnega življenja, ki je resno in lepo, in priznati mu moramo odkrito, da je kot umetnik zmagal.

Pregled.

Naše ženstvo.

Najmarkantnejši znak naše dobe je gotovo stremljenje vseh slojev po krepki organizaciji. Močna organizacija je dandanes ona sila, ki prisili kapitalista do spoznanja, da so tudi delavci vredni človeškega življenja; organizacija je pa nasprotno tudi ona sila, ki oropa že itak brezpravnega proletarca dostikrat še zadnjih pravic. A naj se družijo kdorkoli, vsakdo ima prednosti od tega. Do tega spoznanja so prišle slednjic tudi ženske, in veselje je gledati, kako se širi ženska organizacija od dne do dne. Kdor je najbolj odvisen, temu je pač treba najmočnejše organizacije. A žal, da naše ženstvo ni še spoznalo svoje nesvobode. O našen ženstve veljajo prav posebno Beblove besede: *Das weibliche Geschlecht in seiner Masse leidet in doppelter Beziehung: einmal leidet es unter der sozialen und gesellschaftlichen Abhängigkeit von der Männerwelt — und durch die ökonomische Abhängigkeit, in der sich die Frauen im allgemeinen — befinden.*

Kje je vzrok, da se naše ženstvo še ne zaveda te dvojne odvisnosti? Zakaj se je ne želi otresti, če se je že zaveda?

Ali se mar godi našemu ženstvu tako dobro, da ne rabi organizacije, potom katere bi se lahko dvignilo na višjo kulturno stopnjo, in ki bi prinesla tudi boljše materialno stanje? Ali je morda tako skromno, da se zadovolji s tem, kar dobi brez truda in boja? Ali pa je tako indolentno, da se prav nič ne briga za novo, sveže življenje, ki se krepko razvija med ženstvom kulturnih narodov in od katerega nimajo le ženske dobiček, temveč ves narod?

Cilji našega ženstva? Zakon, in sicer zakon kot „Versorgungsanstalt“. Zato tudi naše ženstvo lahko razdelimo v dva velika dela: v one, ki so že poročene, in v one, ki z vso silo žele zakona ter v boju za moža koncentrirajo vse svoje moči. Velika večina teh drugih je ekonomsko neodvisna. Ali ta izvrstna pozicija jim ni sredstvo, s katerim bi se dvignile višje in bi postale tudi v mislih in dejanjih neodvisne, le nekaka prehodna doba jim je. Da se sučejo njih misli le okoli moža, temu je največji vzrok vzgoja. Ali človek pride vendar tudi v ona leta, ko mu prično odpadati luskinе raz oči in ko se prične samovzgoja. Svojega poklica, pa najsibo že učiteljice, kontoaristinje, šivilje, državne urad-

nice, ne smatrajo za svoj življenjski poklic. Zato jim tudi ni nič do tega, da bi se potegovala za svoje stanovske koristi, meneč, nekega dne bom že rešena. Ko pa uvidijo, da ni rešitelja, postanejo sovražne vsemu svetu in se ne brigajo za nobeno stvar več. Nekatere dobe tolažbo v eksaltirani pobožnosti, druge so mrtve ob živem telesu in so le pripraven objekt za slabe dovtipe od strani moških in mlajšega ženstva, ki je še v štadiju upanja. Ali ni tako življenje revno, nevredno? In ženske same bi si lahko pomagale tako, da bi postale v javnem življenju odločilen in odločujoč faktor.

Omoženim ženskam pa postane vsebina njihovega življenja le skrb za družino. Brez dvojbe mora biti to prva skrb, a ne edina. Mnogo je pa tudi takih, ki jim niti družina ni skrb, ampak še vedno le zabave in moderne obleke cenijo najvišje. Ene kakor druge pa zaostanejo za časom in ne žive onega življenja, iz katerega se bo rodila svobodnejša bodočnost. A v lastno škodo. Odtod potem ono nesoglasje med materami in otroki, ker so matere obtičale v nazorih, ki so veljali davno, davno.

Oni del slovenskega ženstva, ki že bojuje boj za obstanek in ki mnogokrat konkurira z moškimi, oni del bi se moral povsod tesno združiti z moškimi istega poklica v krepko organizacijo. Organizacija bi čuvala, da ne bi nastale difference med moško in žensko plačo. Ali ženska je dandanes kaj hitro pripravljena, da izvrši delo kakor moški za manjše plačilo nego moški. To pa vsled nerazumnosti, ker se še premalo zaveda svojih pravic in svojih dolžnosti. Kaj je njeno delo manj vredno nego delo tovarišev? Da vzprejme manjše plačilo kakor moški, s tem poniža samo sebe. In njene dolžnosti? Ali res prav nič ne ve, kaj je dolžna sama sebi, kaj je dolžna človeštvu? Ali ni njena dolžnost, da se vedno izobrazuje, ali ni tudi njena človeška dolžnost da razvije vse svoje zmožnosti tako temeljito, kolikor najbolje more? Čim bolji bi bil njen gmotni položaj, tembolj bi

lahko izpolnjevala te dolžnosti. Saj ne grade kulture samo moški, v isti meri jo pomagamo graditi tudi me. Ker smo Slovenci maloštevilen narod, bi moral prav vsak, moški in ženska, stremeti po najvišjem, po najboljšem; prav nikogar ne smemo izgubiti. Naše ženstvo pa živi še dalje v sinjih oblakih romantike, meneč, da je ono prav posebna vrsta človeška, da je le zato na svetu, da jim moški napravljajo neslane komplimente, katere pa imajo ženske za sveto resnico. (Konec prih.)

Štebi Alojzija.

Biološki.

(O določitvi spola — kromosomi, nositelji dednosti — akcesorijski kromosomi — R. Hertwigovi poskusi o določitvi spola pri žabah A. Russojevi nazori o dvojni vrsti jajc pri zajčku — Boveri o akcesorijskih kromosomih — heterokromosomi pri dvošpolnikih — cepilni bastardi — Baurova raziskavanja o postanku cepilnih bastardov.)

Vprašanje po vplivih in vzrokih, ki določajo spol v embrionalnem razvoju, je že dolgo v ospredju znanosti. Vsakdo se gotovo še spominja na izvajanja prof. Schencka, ki je z veliko reklamo trdil, da hrana noseče vpliva na spol deteta. Dandanes je dospela biologija do popolnoma golovega zaključka, da je spol določen že takoj po oploditvi jajca in da poznejši vplivi nimajo v tem oziru na plod nobenega učinka.

Ta problem se je posrečilo rešiti modernim citologom z E. B. Wilsonom in T. Boverijem na čelu. Pokazali so, da je iskati vzrok določitve spola v ustroju spermijev (semenskih telesc, spermatozoidov). Našli so namreč pri raznih živalih, da imajo dvoje vrst spermijev, in sicer je razlika v jedru teh stanic. Jedro stanic vsake živalske in rastlinske species je sestavljeno iz konstantnega števila malih delcev, takozvanih kromosomov. — Pri razvoju semena in jajca se pa to število razpolovi, tako da imajo spermiji in zrelo jajce samo

polovico normalnega števila kromosomov. Po oploditvi, ko se pomeša jedro semena z jedrom jajca, je število kromosomov zopet normalno; polovica kromosomov vsake stanice je torej od očeta, a polovica od matere. Nebrojne raziskave so dognale, da so ti kromosomi nositelji dednih lastnosti; oni preneso lastnosti očeta in matere na dete. Genialni poizkusi Boverijevi z jajci morskega ježa so pokazali, da je najbrže vsak kromosom nositelj drugih lastnosti, kajti pri nekaterih jako kompliciranih eksperimentih, kjer je bilo odstranjenih nekaj kromosomov, se je pokazal pri embrionu izpad gotovih lastnosti. — Opazovanja zadnjih let so pa dognala, da je število kromosomov v stanicah ženskega in moškega bitja iste vrste nekoliko različno in sicer je v stanicah samice navadno 1 kromosom več. — Razun večjega ali manjšega števila kromosomov, ki je pri samici in samcu isto, in sicer je to število vedno sodo, ima samica navadno še dva kromosoma, ki se od drugih po velikosti razločujeta, dočim ima samec en tak kromosom. Te posebne kromosome zovemo akcesoriške, heterokromosome ali x-kromosome. Ko se pri tvorbi spermijev število kromosomov (ki je torej v celem liho) razpolovi, dobi samo polovica semenskih teles akcesoriški kromosom, a druga polovica ga nima. Tako nastanejo dvojni spermiji; ako oplodi spermij, ki je brez x-kromosoma, jajce, se razvije moško bitje; ako pa oplodi jajce spermij z akcesoriškim kromosomom, se razvije žensko bitje. — V ženskem bitju so torej isti kromosomi, kakor v moškem, in še eden več, v ženskem bitju so torej latentne tudi moške lastnosti. Za primero naj navedem število kromosomov neke gliste. Moške stanice imajo 11 kromosomov (10+1 akcesor. krom.), ženske stanice pa 12 (10+2 akces. krom.). Zrelo jajce ima 6 krom. (5+1 akc. kr.); spermiji so pa dvoje vrste, polovica jih ima 5 kromosomov (nobenega akcesoriškega),

a druga polovica 6 (5+1 akc. kr.). Ako oplode jajce spermiji prve vrste, dobe jedra stanic embrionov 5+6 = 11 kromosomov, razvije se moško bitje. Ako pa oplode jajce spermiji s 6 kromosomi, je posledica jedro z 12 kromosomi, razvije se žensko bitje. Akcesoriški kromosomi so torej oni posebni element, ki določuje spol embriona. To nam kaže, da je z oploditvijo spol določen in so poznejši vplivi brezuspešni; kakšne vrste spermij baš oplodi jajce, je popolnoma od slučaja odvisno.

Ta izvajanja veljajo pred vsem za brezvretenčarje. Pri vretenčarjih pa razmere niso tako jasne. Razni poizkusi uče namreč, da tu odločuje tudi konstitucija jajca. R. Hertwig je eksperimentiral z žabami. Dognal je, da je relativno število moških in ženskih embrionov odvisno od tega, kedaj da se jajca oplode; ako so jajca komaj zrela, to je takoj v začetku, prevladuje število samecev, isto tako tudi, ako so jajca že prezrela. Torej ako je jajce nekoliko oslabiljeno, prevladuje število moških. S tem se skladajo poizkusi italijanskega zoologa A. Russo z zajčki. Russo je opazoval, da so v ovariju dvoje vrste jajca, takozvana kataboliška jajca, ki imajo mnogo lecitina, in anaboliška jajca, ki imajo le malo te snovi in ki nagibljejo k degeneraciji. S poizkusi je dognal Russo, da slednja jajca večinoma proizvajajo moška bitja, a prva ženska. Takoj po porodu ima organizem matere malo lecitina, večina jajc na površju ovarija je anaboliška. Ako se pariyo zajčki v tej dobi, prevladuje v zarodu število samecev. S tem se sklada tudi izkustvo, da so mrtvorojenci, ki se najbrž razvijejo iz oslabeledih jajc, večinoma moškega spola. Russojeva izvajanja so tem zanimivejša, ker je jako verjetno, da velja isto tudi za človeka.

Z ozirom na Hertwigova izkustva je izrazil Boveri mnenje, da akcesoriški kromosomi niso nositelji neke posebne ženske lastnosti, nego da je pač pri večjem številu kromosomov asimilacija jajca jačja, kar

vodi do tvorbe samic. Vendar je pri vretenčarjih problem še precej zamotan. Mogoče je, da vpliva konstitucija jajčje plazme na kromosome. Jasno je pa, da je spol takoj po oploditvi določen, in da so nadaljni vplivi brezpomembni.

Težkoče je delalo tolmačenju pomena akcesorijskih kromosomov dejstvo, da imajo tudi živali, ki so hermafroditi n. pr. polži, dvojne spermije. Kljub temu je rezultat oploditve z ozirom na spol vedno isti, dvospolno bitje. Torej v tem slučaju se zdi, da razlika spermijev ne vpliva na razvoj. Po mojih raziskavanjih je rešitev problema ta, da spermiji, ki nimajo akcesorijskega kromosoma, pri dvospolnih bitjih ne pridejo do oploditve, nego preje degenerirajo. Hermafroditi so torej takorekoč ženska bitja, pri katerih so se moške lastnosti, ki ostanejo pri samicah živali ločenega spola latentne, večalimanih razvile. Dvojna vrsta spermijev je tu le filogenetska reminiscenca na dobo, ko so bili predniki teh živali še ločenega spola.

Z nazorom, da so kromosomi nositelji dednih lastnosti, ni bilo dosedaj mogoče zediniti dejstva takozvanih cepilnih bastardov. Pri nekaterih vrstah rastlin se namreč razvijajo pri cepljenju s sorodnimi vrstami mladike, ki imajo znake in lastnosti obeh vrst pomešane, torej bastardi. Tako je n. pr. pri cepljenju metuljnice, *Cytisus laburnum*, ki ima rmenne cvete, na *Cytisus purpureus*, ki ima rdeče cvete, nastal bastard z rmeno in rdeče lisastimi cveti, takozvani *Cytisus Adami*. Slične prikazni je opazoval Winkler pri nekaterih solanacejah n. pr. pri cepljenju zobnika (*Solanum nigrum*) na paradajz (*Solanum lycopersicum*). — Seme teh cepilnih bastardov je pa vendar enotno. Tako dá n. pr. seme rastline *Cytisus Adami* vedno prave pravcate *Cyt. laburnum*, brez vsake primesi drugih lastnosti. Po naukih eitologov more nastati bastard le, ako se pomešajo kromosomi obeh vrst, kar je pa samo pri oploditvi mogoče, kjer pride cvetni

prah ene vrste na cvetno brazdo druge, oziroma spermij ene vrste v jajcedruge. Tako so bili torej ti cepilni bastardi prava uganka, ki je ni bilo mogoče spraviti v soglasje s teorijo kromosomov. Pred kratkim je Baur razrešil ta problem. Baur je pozkušaval hibridizacijo dveh pasem rastline *Pelargonium*, ene z belim, a druge z zelenim listjem. Bastarde, ki so po cepljenju nastajali, je od početka njihovega razvitka natančno preiskaval. Pokazalo se je, da to sploh niso bastardi v pravem pomenu besede, da sploh niso enotna tvorba, nego da nastanejo na ta način, da se pomešajo staničevine (*Gewebe*) obeh vrst; pri tem se posamezne staničevine prav nič ne izpremenijo. Pomešanje staničevin se pri cepljenju večkrat opazuje; vidimo n. pr., da nastanejo listi, ki so do polovice enaki listom ene species, a v drugi polovici listom druge; take mladike zovemo *himere*. Cepilni bastardi se od navadnih *himer* razločujejo v tem, da so staničevine obeh vrst koncentriško nameščene. Pri cepljenju zelenega *pelargonija* na belega nastanejo mladike, ki imajo kožo bele pasme, a v sredini je staničevina zelene pasme. Z znanstvenim terminom bi nazvali te tvorbe periklinalne *himere*. Baur je pokazal, da velja isto tudi za *Cytisus Adami* in za *Winklerjeve* bastarde. *Cytisus Adami* je n. pr. navadni *Cytisus laburnum* — notranji deli, mozeg itd. so identični s staničevinami te vrste — le vrhnja plast (*epidermis*) je prava *epidermis* vrste *Cytisus purpureus*. Ker proizvaja seme stanična plast, ki leži pod *epidermido*, je jasno, da mora biti seme te *himere* pravo seme vrste *Cytisus laburnum*. Barva cvetja je pa predvsem odvisna od površne plasti; zato kaže *Cytisus Adami* cvete, ki so rdeče in rmeno pegasti. Tako je torej pojasnjeno v veliko zadoščenje eitologov tudi poslednje dejstvo, ki se na videz ni strinjalo s teorijo kromosomov.

Priv. doc. dr. B. Zarnik.

PETER BEZRUČ:

MÁRYČKA MAGDONOVA.

(Preložil A. G.)

Z Ostrave stari Magdon proti domu
je šel in se v krčmi ustavil.
Z glavo razbito je v jarku ostal.
Plakala Máryčka Magdonova.

Voz poln oglja čez pot se je zvrnil.
Pod vozom umrla Magdonova vdova.
Na Starih Hamrih petero ihtelo
sirot je, najstarši Máryčka Magdonova.

Kdo se usmili jih, kdo jim da jesti?
Bodeš jim oče in bodeš jim mati?
Misliš, kdor rudo ima, tudi srce
imá, kakor ti, Máryčka Magdonova?

Brez konca so gozdi Markiza Gera.
Če oče in mati se v njih so pobili,
sme vzeti sirota si drv za naročje,
kaj praviš, Máryčka Magdonova?

Máryčka, mraz je, in ni vam kaj jesti...
Na gorah, na gorah je drv preobilo...
Videl čuvaj te je, ko si jih brala,
ali bo molčal, Máryčka Magdonova?

Kakega ženina si si izbrala?
Pero na čapki ima in bodalo
ob strani, in z njim greš v Fridek,
pojdeš ž njim, Máryčka Magdonova?

Kakšna nevesta si? Glavo povešaš,
fertoh imaš na očeh in si brišeš
solze, ki grenke tekó ti čez lica,
kaj ti je, Máryčka Magdonova?

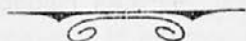
Frideški purgarji, Frideške dame,
bodo te zbadali in se smejali.
Z okna bo gledal te Hochfelder žid.
Kakó ti je, Máryčka Magdonova ?

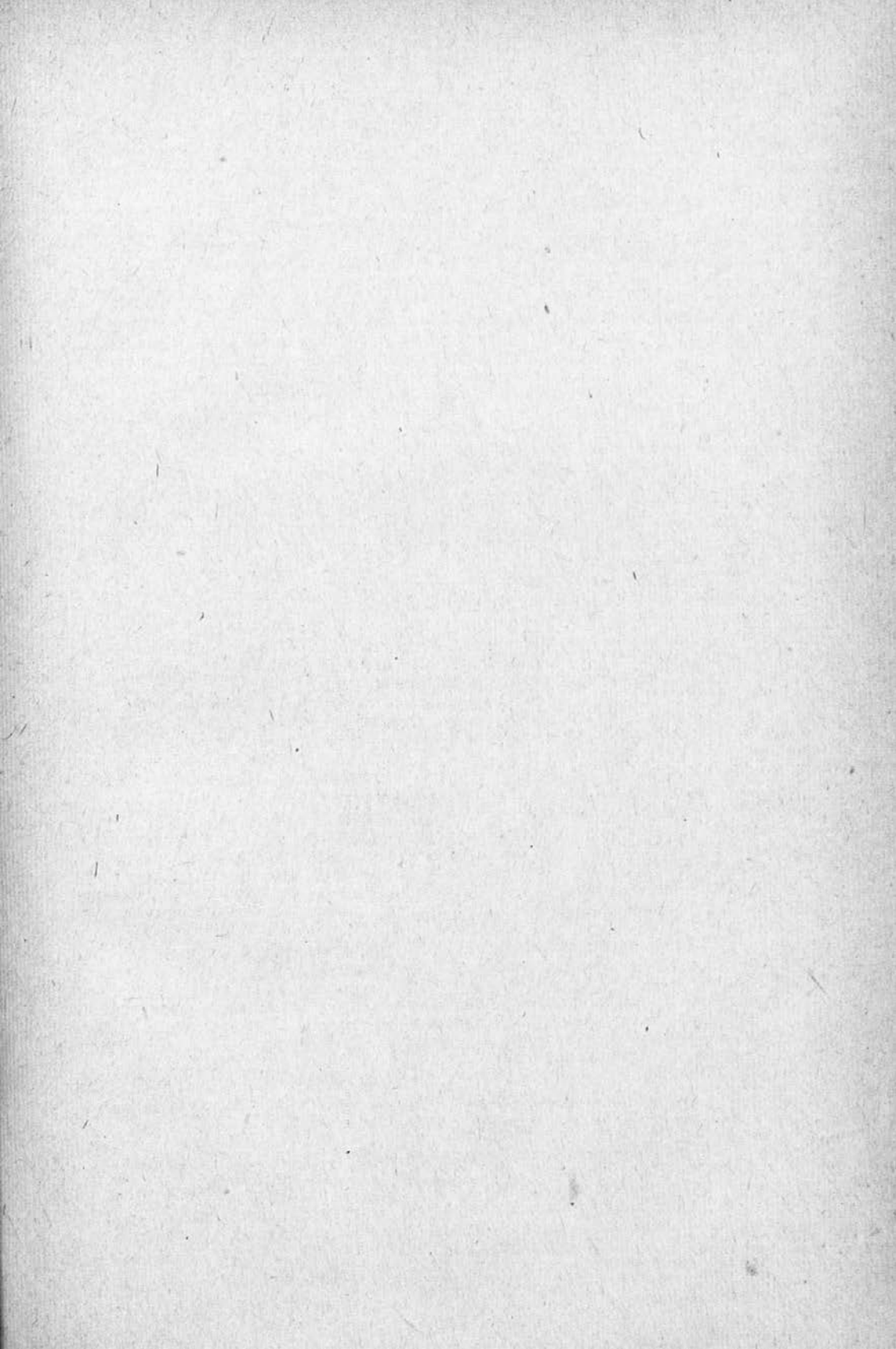
V mrazu doma so ti bratci ostali,
kdo se usmili jih, kdo jim da jesti ?
Ni to gospodu mar. Kaj ti je
v srcu zganilo se, Maryčka Magdonova ?

Maryčka, glej jih ob strani te skale.
Peni med njimi se in v Fridek
divja, šumeča drvi Ostravica.
Slišiš, razumeš, devojka z gora ?

En skok na levo, po vsem je, po vsem
Črni lasje so se skal ti ovili,
bele roké so s krvjo se zmočile,
Bog s teboj, Maryčka Magdonova !

Na Starih Hamrih se v kotu grobišča
tiščé gomile brez križa in cvetja.
Tam so neverni samomorilci,
tam leži Maryčka Magdonova.

Založništvo L. Schwentner v Ljubljani,

Prešernova ulica št. 3

priporoča nastopne nove svoje publikacije.

Cankar Ivan, Volja in moč. Broš. K 2—, vez. K 3—. V treh povestih: *Melila*, *Mira*, *Dana*, nam kaže pisatelj disharmonijo med voljo in močjo na umetnikih, ki hrepene po najvišjem cilju, pa omagajo in se končajo spoznavši, da je cilj previsok, moči prešibke. Njih volja jih žene v obupni konec. Pisane so te povesti s tako sugestivno silo, kakršna tiči le v Cankarjevem peresu.

Janka Kersnika, Zbrani spisi. XI. sešitek: Kersnik in njegova doba. Spisal dr. Ivan Prijatelj. Kritika je soglasno priznala nenavadne sposobnosti dr. J. Prijatelja ter ga označila kot tistega, ki je poklican, da nam napiše moderno zgodovino slovenske književnosti in kulture. To knjigo bi moral imeti vsak slovenski inteligent. Cena K 250.

Leta 1911 izide še 12. sešitek kot drugi del spisa »Kersnik in njegova doba«, s čimer bo zbirka končana.

Zbrani spisi Janka Kersnika obsegajo doslej 5 zvezkov v eleg. platnjeni vezbi po K 6—, v fini pol franc. vezbi po K 7—.

Kristan E., Samosvoj. Drama v 5 dejanjih. Broš. K 2—, vez. K 3—. O tem najnovejšem dramatičnem delu se je že izrazila literarna kritika najlaskaveje in je tudi uvrščeno v letošnji repertoire slov. gledišča v Ljubljani. Zanimiva je ta drama v svoji vsebini in po svojem izbrusenem dialogu, vled cesar se priporoča tudi v čitanje.

Kraigher Al. dr. Školjka. Drama v 3 dejanjih. Broš. K 2—, vez. K 3—. Doslej neznan slov. dramatik je posegel z veliko smelostjo v življenje sedanje, v lažnjivi morali živeče družbe in nam jo predstavil v prizorih, nad katerimi se bodo moralisti zgražali polni ogorčenja. Drama izzvini disonančno in gotovo zapusti globok sled v vsakem mislečem čitatelju.

Milčinski Franc, Pravljice. Z izvirnimi risbami Maksima Gasparija in F. Birolle. Cena eleg. vez. K 4—. Knjiga, kakršna še ni izšla v naši literaturi. Polna prave slov. poezije, primerna otroški fantaziji, pa tudi doraslemu človeku, ki se ob nje čitanja ne more ubraniti onemu posebnemu občutku, kakršen nam polje v duši, kedar se zamislimo in utopimo v mlada leta. Duša slov. ljudstva gleda iz te knjige. Najlepša hvala, ki se more o nji izreči!

Beg A., Slovensko-nemška meja na Kočevskem. Z zemljevidom. Cena broš. 80 vin. Pisatelj je že poznan po drugih slinčnih razpravah, v katerih nam je zabeležil z nenavadno natančnostjo in podrobnostjo položaj Slovencev v narodnem, gospodarskem in političnem oziru tam, kjer mejé s tujci. Na podstavi Begovih spisov bo šele mogoče sestaviti pregledno celotno sliko našega položaja, ki, žalibog, ni tak, da nas ne bi navdajal s skrbjo glede bodočnosti.

Trdina Janez, Zbrani spisi. Izšla je že deveta knjiga z zanimivimi, doslej nepriobčenimi pripovedmi. Zanimanje za Trdinove spise raste, lahko se reče, od knjige do knjige. Slov. narod spoznava, kako neizmerno ga je ljubil pokojni pisatelj, s kako skrbnostjo je studiral njegove vrline in napake. Zato pa postane Trdina nedvomno ljubljeneč naroda, eden izmed onih, ki si jih zapiše narod v sre. Trdinove spisi v roke, kdor hoče kaj govoriti o Slovencih!

Cena IX. knjigi broš. K 250, eleg. vez. K 370.

Založništvo L. Schwentner vabi nadalje na naročbo Novih Akordov, ki so se razširili z devetim letnikom tudi v glasbeno revijo, v nastopajočem, desetem, pa dobe novo, elegantnejšo opremo z izvirnimi inicialami in vinjetami. Novi Akordi so edini slov. glasbeni zbornik, ki se pod spretno redakcijo dr. J. G. Kreka vzdržuje že celo desetletje in častno izpolnjuje svoje kulturno poslanstvo.

Cena se vkljub znatnim stroškom za lepšo zunanjo obliko ni nič zvišala in znaša za vse leto K 10—, za pol leto K 5—, za posamezne številke K 2—.